

Sadržaj

Otvaranje	9
1. Mit univerzalnog terorizma	31
2. Velika demokratska prijetnja	53
3. Imperijalna dimenzija	67
4. Nesigurni danak.....	87
5. Univerzalizam u povlačenju	107
6. Suočiti se s jakim ili napasti slabog.....	127
7. Povratak Rusije.....	149
8. Emancipacija Europe	171
Kraj partije	193
Bilješke	205
Pogovor (Rade Kalanj)	211

Otvaranje

Sjedinjene Države za svijet postaju problem. Mi smo više bili navikli da u njima gledamo rješenje. Jamci političke slobode i ekonomskog poretka tijekom pola stoljeća, one se sve više pojavljuju kao čimbenik međunarodnog nereda, podržavajući, ondje gdje to mogu, neizvjesnost i sukob. One traže od cijele planete da prizna da neke države drugorazredne važnosti čine “osovinu zla”, koju treba napasti i uništiti: Irak Sadama Huseina, brbljava, ali kao vojna sila beznačajna Sjeverna Koreja Kim Jong-ila, prva (i zadnja) zemlja komunizma koja je uspostavila nasljeđivanje po prvorodstvu, ostatak jednog drugog vremena koji je osuđen na nestanak i bez svake vanjske intervencije. Iran, druga opsesivna meta, zemlja je strateški važna, ali očito zauzeta procesom unutrašnjeg i vanjskog smirivanja. Američka ga vlada, međutim, optužuje kao punopravnog člana te osovine zla. Sjedinjene Države su provokirale Kinu bombardirajući njezinu ambasadu u Beogradu za vrijeme rata na Kosovu, ugrađujući prislušne uređaje koji se lako otkrivaju u Boeing namijenjen njezinim rukovodiocima. Između tri javna ljubljenja i dva ugovora o nuklearnom razoružanju one su čak izazivale Rusiju, sponzorirajući preko Radija Slobodna Europa emisije na čečenskom jeziku, šaljući u Gruziju vojne savjetnike, uspostavljajući stalne baze u bivšoj sovjetskoj Centralnoj Aziji, nasuprot ruskoj vojsci. Konačno, teorijski vrhunac te militarističke grozničavosti, Pentagon pušta da cure dokumenti u kojima se razmatra mogućnost nuklearnih udara na nenuklearne zemlje. Vlada u Washingtonu tako primjenjuje klasični strateški

model, koji nije prilagođen na zemlju kontinentalnih razmjera, “strategiju luđaka” koja preporučuje da se pred eventualnim protivnicima treba ponašati neodgovorno, da bi ih se više zaplašilo. Što se tiče uspostave svemirskog štita, koji ruši nuklearnu ravnotežu i čiji bi krajnji razvitak omogućio Sjedinjenim Državama da vladaju nad cijelim svijetom putem straha, ona nas sili da se upustimo u svijet dostojan znanstvene fantastike. Kako se čuditi novom stavu nepovjerenja i straha, koji obuzima, jednog za drugim, sve one koji vode svoju vanjsku politiku, polazeći od umirućeg aksioma: jedna supersila je prije svega odgovorna sila?

Tradicionalni saveznici i klijenti Sjedinjenih Država to su više zabrinuti što su bliže zonama koje njihov lider označava kao osjetljive. Južna Koreja svakom prilikom podsjeća da se ne osjeća ugroženom od svog sjevernog starokomunističkog susjeda; Kuvajt tvrdi da s Irakom nema više nikakvih sporova.

Rusija, Kina i Iran, čiji je apsolutni prioritet ekonomski razvitak, imaju samo jednu stratešku brigu – ne reagirati na američke provokacije, ništa ne činiti, ili bolje rečeno, obrat koji bi bio pred deset godina nezamisliv, boriti se za stabilnost i svjetski poredak.

Što se tiče velikih saveznika Sjedinjenih Država, oni su sve više zbunjeni, u sve većoj nelagodi. U Europi gdje je jedino Francuska ponosna na svoju neovisnost, primjećujemo, s određenim iznenađenjem, da je Njemačka iritirana, a Ujedinjeno Kraljevstvo, najvjernije među vjernima, otvoreno zabrinuto. S druge strane Eurazije muk Japana izražava više jednu nelagodu, negoli nepokolebljivu privrženost.

Europljani ne razumiju zašto Amerika odbija srediti izraelsko-palestinsko pitanje kada je to u njezinoj apsolutnoj moći. Počinju se pitati nije li Washington u stvari zadovoljan da se održava jedno žarište napetosti na Bliskom Istoku i da arapski narodi pokazuju sve veće neprijateljstvo prema zapadnom svijetu.

Organizacija Al Qaida, banda bolesnih i genijalnih terorista, pojavila se iz jedne određene i ograničene regije na planeti, Saudijske Arabije, iako su Bin Laden i njegovi pobočnici regrutirali nekoliko egipatskih prebjega i šaćicu udarenih iz predgrađa Zapadne Europe. Amerika se, međutim, trudi predstaviti Al Qaidu kao jednako stabilnu koliko i zločinačku silu, “terorizam”, sveprisutan – od Bosne do Filipina, od Čečenije do Pakistana, od Libanona do Jemena – opravdavajući tako bilo koju kaznenu akciju, bilo gdje i bilo kada. Uzdizanje terorizma u status univerzalne sile *institucionalizira jedno trajno ratno stanje u razmjerima cijele planete*: četvrti svjetski rat, prema nekim američkim autorima, koji se već ne plaše podsmijeha kada hladni rat označavaju kao treći svjetski rat.¹ Sve se događa tako kao da Sjedinjene Države nastoje, radi nekog nejasnog razloga, održavati određenu razinu međunarodne napetosti, jedno stanje ograničenog, ali endemskog rata.

Samo jednu godinu nakon 11. rujna, takvo viđenje Amerike je paradoksalno. Jer u satima koji su slijedili nakon udara na Svjetski trgovački centar otkrili smo najdublju i najsimpatičniju dimenziju američke hegemonije: jednu prihvaćenu silu u jednom svijetu koji je prihvaćao, u velikoj većini, da su kapitalistička organizacija ekonomskog života i demokratska organizacija političkog života jedine razumne i moguće. Otvoreno se izražavalo gledanje da je glavna snaga Amerike u njezinoj legitimnosti. Solidarnost naroda svijeta bila je neposredna; svi su osuđivali napad. Od europskih saveznika došla je aktivna želja za solidarnošću, koja se izražavala u privrženosti NATO paktu. Što se tiče Rusije, ona je iskoristila priliku da pokaže da, unatoč svemu, želi dobre odnose sa Zapadom. Ona je isporučila afganistanskom Sjevernom savezu oružje koje mu je trebalo i otvorila je oružanim snagama Sjedinjenih Država nužni strateški prostor u Centralnoj Aziji. Bez aktivnog sudjelovanja Rusije američka ofenziva u Afganistanu ne bi bila moguća.

Napad od 11. rujna fascinirao je psihijatre: otkriće krhkosti Amerike pomalo svugdje je destabiliziralo ne samo odrasle, nego i njihovu djecu. Prava psihološka kriza onda je ogolila mentalno ustrojstvo planete, na kojoj je Amerika jedina, ali legitimna supersila činila nesvjesni završni svodni kamen. Proamerikanci i antiamerikanci bili su kao djeca lišena autoriteta koji im je trebao, bilo da mu se podvrgnu, bilo da se s njim bore. Ukratko, napad od 11. rujna otkrio je dobrovoljnu narav našeg podaništva. Teorija *meke sile* (soft power) Josepha Nyea divno se potvrdila: Amerika nije vladala samo ili čak pretežito putem svojeg oružja, nego putem nadmoći svojih vrijednosti, svojih institucija i svoje kulture.

Tri mjeseca kasnije svijet se, izgleda, vratio u svoju normalnu ravnotežu. Amerika je pobijedila, ponovno postala svemoćna uz pomoć nekoliko bombardiranja. Podanici su vjerovali da se mogu vratiti svojim poslovima, u biti gospodarskim i unutrašnjim. Osporavatelji su se spremali da ponovno otpočnu, tamo gdje su prestali, svoje vječne i uvijek iste optužbe američkog carstva.

Ipak se očekivalo da rana 11. rujna – dosta relativna ako se usporedi s europskim, ruskim, japanskim, kineskim ili palestinskim ratnim iskustvom – približi Ameriku zajedničkoj sudbini čovječanstva, da je učini osjetljivijom na probleme siromašnih i slabih. Svijet je stvorio san: priznanje od strane svih naroda, ili gotovo svih, legitimnosti moći Sjedinjenih Država trebala ih je voditi prema uspostavi pravog carstva dobra, planetarni podanici prihvaćajući sređišnju vlast, a američki gospodari podvrgavajući se ideji pravde.

Upravo tada međunarodno ponašanje Sjedinjenih Država počinje mijenjati sliku o sebi. Ljudi su vidjeli kako ponovno izbija, tijekom cijele 2002. godine, tendencija unilateralizma, koja je već dolazila do izražaja u drugoj polovici 1990-ih godina, s odbijanjem Washingtona da prihvati sporazum iz Ottawe koji zabranjuje nagazne mine (u prosincu 1997) i sporazum o uspos-

tavi Međunarodnog kaznenog suda (u srpnju 1998). Činilo se da će povijest ponovno ući u svoj prethodni tok s odbijanjem Sjedinjenih Država da prihvati protokol iz Kyota o ispuštanju ugljičnih plinova.

Borba protiv Al Qaide, koja je mogla institucionalizirati legitimitet Sjedinjenih Država, da se vodila skromno i razumno, pokazala je povećanu neodgovornost. Slika narcisoidne Amerike, razmahane i agresivne, u nekoliko mjeseci je potisnula sliku ranjene, simpatične nacije, neophodne za našu ravnotežu. I sad smo tu. Ali gdje smo doista?

Jer najviše u sadašnjoj situaciji u biti zabrinjava odsutnost zadovoljavajućeg modela objašnjenja američkog ponašanja. Zašto "osamljena supersila" nije više, u skladu s tradicijom uspostavljenom nakon Drugog svjetskog rata, dobroćudna i razumna? Zašto je ona toliko aktivna i nestabilna? Zar zato što je svemoćna? Ili suprotno što osjeća da joj izmiče iz ruku svijet koji se rađa?

Prije negoli se upustimo u razradu strogog modela objašnjenja međunarodnog ponašanja Sjedinjenih Država, moramo se osloboditi standardne slike jedne Amerike čiji je jedini problem bio višak moći. Profesionalni antiamerikanci neće nam tu biti od nikakve koristi, ali će nam mislioci samog establišmenta biti u tome vrlo sigurni vodiči.

Povratak problematici zalaza

Strukturni antiamerikanci nude svoj uobičajeni odgovor: Amerika je po svojoj prirodi zla, etatistička inkarnacija zloće kapitalističkog sustava. Danas je pravo vrijeme za te vječne antiamerikance, bez obzira radilo se o poklonicima malih lokalnih despota kakav je Fidel Castro i bez obzira jesu li shvatili konačni poraz komandne ekonomije. Jer konačno mogu bez podsmijeha navesti jedan nega-

tivan doprinos Sjedinjenih Država ravnoteži ili dobrobiti naše planete. Nemojmo se varati, odnos prema realnom i prema vremenu tih strukturnih antiamerikanaca je odnos zaustavljenih satova koji ipak pokazuju točno vrijeme dva puta dnevno. Najtipičniji među njima su, uostalom, Amerikanci. Čitajte tekstove Noama Chomskog: u njima ne nalazite svijesti o razvoju svijeta. Poslije, kao i prije rušenja sovjetske prijetnje Amerika je ista, militaristički ugnjetavačka, lažno liberalna u Iraku danas, kao i u Vijetnamu prije četvrt stoljeća.² Ali po Chomskom, Amerika nije samo zla, ona je sve-moguća.

U najkulturnijoj i najmodernijoj vrsti možemo spomenuti *Džihad protiv McWorlda* (Jihad vs. McWorld) Benjamina Barbera, koji nam crta sliku svijeta razrovanog sukobom između američke odbojne niže kulture i ne manje nepodnošljivih tribalističkih ostataka.³ Ali nagoviještena pobjeda amerikanizacije sugerira da Benjamin Barber ostaje, iznad svoje kritičke pozicije, a da toga nije potpuno svjestan, jedan američki nacionalist. On također precjenjuje snagu svoje zemlje.

U istom registru precjenjivanja nalazimo i pojam američke hypersile. Kakvo god bilo poštovanje koje može izazvati vanjska politika koju vodi Hubert Védrine kad je bio ministar vanjskih poslova, moramo priznati da taj koncept, koji je njemu drag, više zasljepljuje analitičare nego što im pomaže.

Te predodžbe nam ne pomažu da razumijemo sadašnje stanje. One pretpostavljaju jednu pretjeranu Ameriku, ponekad u dimenziji zla, a uvijek u dimenziji moći. One nas sprečavaju da uđemo u tajnu američke vanjske politike, jer se rješenje mora tražiti na strani slabosti, a ne snage. Jedna nesigurna i agresivna strateška orijentacija, ukratko pijani pristup “osamljene supersile”, ne može se na zadovoljavajući način objasniti samo ogoljavanjem neriješenih ili nerješivih proturječja i osjećaja nedovoljnosti i straha koji iz njih proizlaze.

Čitanje analize koje proizvodi američki establišment baca više svjetla. Pored svih njihovih razlika, kod Paula Kennedyja, Samuela Huntingtona, Zbigniewa Brzezinskog, Henryja Kissingera ili Roberta Gilpina nalazimo istu odmjerenu viziju Amerike, koja, daleko od toga da je neranjiva, mora upravljati nužnim smanjenjem svoje moći u odnosu na sve ograničeni-ji i razvijeniji svijet. Analize američke moći su različite: ekonomske u Kennedyja ili Gilpina, kulturne i religijske u Huntingtona, diplomatske i vojne u Brzezinskog ili Kissingera. Ali smo uvijek suočeni sa zabrinutom predodžbom sile Sjedinjenih Država, čija se moć nad svijetom pokazuje krhkom i ugroženom.

Kissinger, pored svoje vjernosti načelima strateškog realizma i divljenja koje iskazuje prema vlastitoj inteligenciji, nema ovih dana cjelovite vizije. Njegovo zadnje djelo *Does America Need a Foreign Policy?* (Treba li Americi vanjska politika?) nije ništa više od kataloga lokalnih teškoća.⁴ Ali u *The Rise and Fall of Great Powers* (Uspon i pad velikih sila) Paula Kennedyja, djelu već starom jer je objavljeno još 1988, nalazimo vrlo korisnu predstavu američkog sustava ugroženog imperijalnim prenaprežanjem (*imperial overstretch*), čije je diplomatsko i vojno pretjerano širenje klasična posljedica pada relativne ekonomske moći.⁵ Samuel Huntington je u 1996. objavio *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka), drugu verziju jednog članka objavljenog 1993. godine u časopisu *Foreign Affairs*, čiji je ton otvoreno depresivan.⁶ Čitajući tu knjigu često imate dojam da prolazite kroz stratešku imitaciju Spenglerove *Propasti Zapada*. Huntington ide dotle da osporava univerzalizaciju engleskog jezika i preporučuje skromno povlačenje Sjedinjenih Država u savez sa Zapadnom Europom, katoličko-protestantski blok, odbacujući istočno-europ-

ske “pravoslavce”, i prepuštajućih svojoj sudbini dva druga stupa američkog strateškog sustava kao što su Japan i Izrael, kao da su označeni žigom kulturne drugosti.

Vizija Roberta Gilpina kombinira ekonomska i kulturna razmatranja; ona je vrlo akademska, vrlo mudra, vrlo inteligentna. Budući da vjeruje u trajnost države-nacije, Gilpin nazire u svojoj *Global Political Economy* (Globalnoj političkoj ekonomiji) virtualne slabosti američkog ekonomskog i financijskog sustava s temeljnom prijetnjom “regionalizacije” planete: ako Europa i Japan organiziraju svak za sebe svoje zone utjecaja, oni će učiniti beskorisnim postojanje jednog američkog središta svijeta, sa svim teškoćama koje bi u takvoj jednoj konfiguraciji povlačilo novo određenje ekonomske uloge Sjedinjenih Država.⁷

Ali se najdalekovidnijim, unatoč svojem manjka interesa za ekonomska pitanja, pokazao 1997. Brzezinski u *The Grand Chessboard* (Velika šahovnica).⁸ Da bi se dobro shvatilo njegovo predstavljanje stvari, treba pred sobom okretati zemaljski globus i postati svjestan izvanredne geografske izoliranosti Sjedinjenih Država: političko središte svijeta je u stvari daleko od svijeta. Brzezinskog se često optužuje da je prosti, arogantni i surovi imperijalist. Njegove strateške preporuke mogu nasmijavati, a posebno kada on označava Ukrajinu i Uzbekistan kao nužne objekte američke brige. Ali njegovo viđenje svjetskog stanovništva i gospodarstva koncentriranog u Euraziji, jednoj Euraziji ponovno ujedinjenoj slomom komunizma i koja zaboravlja Sjedinjene Države izolirane u njihovu novom svijetu, nešto je posve temeljno, jedna prodorna intuicija istinske opasnosti koja lebdi nad američkim sustavom.

Fukuyamin paradoks: trijumf i beskorisnost Amerike

Ako hoćemo shvatiti zabrinutost, koja muči američki establišment, moramo također ozbiljno razmisliti o strateškim implikacijama za same Sjedinjene Države hipoteze jednog kraja povijesti, koje je sugerirao Francis Fukuyama. Nastala u godinama 1989-1992, ta teorija je nasmijavala pariške intelektualce, začuđene pojednostavljenom, ali vrlo dojmljivom uporabom Hegela od strane Fukuyame.⁹ Povijest bi imala smisao i točka njegova krajnjeg ostvarenja bi bila univerzalizacija liberalne demokracije. Pad komunizma bio bi samo etapa u tom hodu ljudske slobode koja se nastavlja na drugu važnu etapu koju je činio pad diktatura u Južnoj Europi: u Portugalu, Španjolskoj ili Grčkoj. Pojava demokracije u Turskoj ulazi u ovo kretanje kao i konsolidacija latinskoameričkih demokracija. Iznesen u samom trenutku pada sovjetskog sustava, taj model ljudske povijesti bio je u Francuskoj u cjelini doživljen kao tipičan primjer američke naivnosti i optimizma. Onom tko se sjeća stvarnog Hegela, potčinjenog Pruskoj, Hegela koji se s poštovanjem odnosi prema luteranskoj autoritarnosti, hvaleći državu, to predstavljanje individualističkog demokrata može biti šaljivo. To što nam nudi Fukuyama je Hegel zaslađen u Disneyevim studijima. Hegel se zanimao i za hod duha u povijesti, ali Fukuyama, čak i kada spominje obrazovanje, uvijek daje prednost ekonomskom čimbeniku i često izgleda bliži Marxu, najavljujuću jednog drugog kraja povijesti.¹⁰ Sekundarni karakter obrazovnog i kulturnog razvoja u svom modelu od Fukuyame čini vrlo čudnog hegelijanca, vjerojatno zatrovanog trijumfalnim ekonomizmom američkog intelektualnog života.

Uza sve ove ograde mora se, međutim, kod Fukuyame prepoznati vrlo živ i točan empirijski pogled na povijest koja se stvara, koja zaslužuje ispitivanje, što je samo po sebi značajna zasluga.

Europski intelektualci, manje osjetljivi na hod povijesti, usmjerili su svoje analitičke sposobnosti na proces razvoja komunizma, tj. na prošlost. Fukuyama je imao prednost da je spekulirao o budućnosti: to je teže, ali korisnije. Što se mene tiče, ja mislim da Fukuyamina vizija sadrži značajan dio istine, ali da ona ne obuhvaća u ukupnoj svojoj edukativnoj i demografskoj širini stabilizaciju planete.

Za trenutak ostavimo po strani problem valjanosti Fukuyamine postavke o demokratizaciji svijeta i usredotočimo se na njezine srednjoročne implikacije za Sjedinjene Države.

Fukuyama u svoj model uvodi zakon Michaela Doylea, koji tvrdi da je rat između liberalnih demokracija nemoguć, a koji potječe iz ranih 1980-ih godina, inspiriran više Kantom nego Hegelom.¹¹ S Doyleom smo suočeni s drugim slučajem anglosaksonskog empirizma, naivnog na prvi pogled, ali u praksi produktivnog. Da je rat između demokracija nemoguć provjerava se istraživanjem konkretne povijesti, koja dokazuje da, ako liberalne demokracije ne izbjegavaju rat s protivničkim sustavima, one nikada ne ratuju između sebe.

Moderna liberalna demokracija sklona je miru u svim okolnostima. Ne može se nimalo zamjeriti francuskoj i britanskoj demokraciji u godinama 1933-1939. da su bile ratoborne; može se samo utvrditi, nažalost, izolacionizam američke demokracije do Pearl Harbora. Ne poričući nacionalistički zamah u Francuskoj i Velikoj Britaniji prije 1914, mora se priznati da su Austro-Ugarska i Njemačka, u kojima vlade u praksi nisu bile odgovorne pred parlamentom, one koje su uvukle Europu u Prvi svjetski rat.

Jednostavni zdravi razum ukazuje da narod na visokoj razini obrazovanja i na zadovoljavajućoj razini životnog standarda teško proizvodi izabranu parlamentarnu većinu sposobnu objaviti veliki rat. Dva naroda organizirana na sličan način nužno će